

JOSEP MARIA DE SAGARRA,
RENOVADOR DEL PERIODISME LITERARI

JOSEP MARIA CASASÚS,

UNIVERSITAT POMPEU FABRA

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

Josep Maria de Sagarra i de Castellarnau (1894-1961), el poeta i autor de teatre català més popular, més prolífic i de més talent del segle xx, fou també una de les primeres personalitats modernes del nostre periodisme, tant per la seva sensibilitat innovadora i la seva prosa rica, amena i imatjada, com per la seva capacitat crítica, i per un talent literari que conreà sense petulàncies i sense academicismes.

L'obra de Josep Maria de Sagarra com a periodista es pot ordenar en tres grans etapes. La primera està emmarcada en la seva experiència com a corresponental a Berlín del diari *El Sol*, de Madrid. Hi entrà el 1919, quan tenia vint-i-cinc anys, de la mà d'Ortega y Gasset. Durà dos anys en aquella comesa. És l'etapa més professional, en el sentit de més fort compromís informatiu amb un periòdic.

La segona és la compresa entre 1920 i 1936 durant la qual practicà un articulisme brillant, incisiu, genuí i exemplar, en el diari *La Publicitat* i en el setmanari *Mirador*. Conreà un model de peça periodística en la qual alternava recursos propis de la semblança a la manera anglesa i de la crònica a la manera francesa. En aquesta etapa central del seu treball per a la premsa, Sagarra excel·lí com un renovador del periodisme literari català en la línia del gran periodisme europeu dels anys d'entreguerres.

La tercera etapa és la de la postguerra, focalitzada en la publicació en el setmanari *Destino* i en el diari *La Vanguardia* d'articles necessàriament en llengua castellana i amb menys color estilístic que l'aplicat a la seva periodística dels anys trenta. Sota la rúbrica «Antepalco» reprengué a *Destino* temes i enfocaments de l'etapa de preguerra, com eren un retratisme periodístic d'una admirable efectivitat i una atenció sensible per les novetats. A *La Vanguardia* donava peces d'articulisme més convencional, però sovint punyents i d'intenció revulsiva, com fou el cas de la titulada «La burguesia catalana», publicada el 22 de gener de 1961, i reproduïda en l'antologia titulada *Crònica d'un país*, que acaba de publicar l'editorial Dèria.

Prioritzaré en aquesta intervenció meva d'avui l'etapa central del Sagarra periodista, la situada entre mitjan anys vint i mitjan anys trenta.

El malaguanyat Josep Maria Planes afirmà l'any 1931 que el punt de partida d'aquell fenomen que ell descrivia com «l'amable banalitat afrancesada» dels cronistes barcelonins d'entreguerres fou, a la primeria dels anys vint, l'edició nocturna del diari *La Publicidad*.

Aquelles pàgines clàssiques de la premsa mundana catalana eren un esplèndid retaule de la irrupció d'una sensibilitat moderna en l'exercici professional segons les pautes del que Planes anomenava «periodisme decoratiu».

Eren les periodístiques primerenques d'alguns oblidats com Alfredo de Villacián, a qui Josep Maria de Sagarra retratà per cert de manera genial a les seves *Memòries*; i d'altres autors que farien una carrera més reconeguda i dilatada com Josep Maria Junoy, Carles Soldevila, Josep Pla, i el mateix Josep Maria de Sagarra.

El jove Planes, assassinat l'agost del 1936 a l'Arrabassada, era l'hereu més característic de la incipient tradició d'aquell articulisme innovador i tolerant, obert a totes les novetats cosmopolites i a totes les experiències, elegants o canalles, de la vida nocturna barcelonina.

Josep Maria de Sagarra, encarregat de la crítica de teatre en aquella primera etapa seva a *La Publicidad*, fixà allí, de manera tàcita, les bases d'un concepte renovador del periodisme cultural. Predicà amb l'exemple: elevà la crònica de *music-hall* als altars periodístics de l'obra mestra. El to i els temes dominants en aquella primera incursió de Sagarra en un món bescantat fins llavors pels articulistes més enravenats assolí la seva brillant desclosa en la columna dominical que entre 1922 i 1929 el convertí en un periodista rellevant i popular a *La Publicidad* ja catalanitzada; i que el coronà com a príncep d'un periodisme genuïnament renovat en el cicle dels saborosos «aperitius», publicats en el setmanari *Mirador* entre 1929 i 1936.

Era un periodisme literari atractiu i intel·ligent, a la manera de Paul Morand, Blaise Cendrars, Francis Carco, Albert Londres o Valery Larbaud.

Amb *La ruta blava*, el llibre-reportatge escrit el 1937 durant la seva estada a la Polinèsia, Sagarra culminà aquesta carrera de periodista que transformava realitats òbvies i intranscendents en unes peces de prosa cromàtica, vitalista, densa en sensacions i en impressions sensitives.

D'aquesta obra sortí una versió castellana, feta per ell mateix, que va publicar a l'editorial Juventud el 1942 amb el nom d'*El camino azul*, i l'edició catalana, apareguda pòstumament (l'any 1964) a la Selecta, amb el títol del manuscrit: *La ruta blava*.

El número 11 de l'*Obra completa* de l'escriptor (publicada el 2002, en edició crítica, a València, per Tres i Quatre sota la direcció del doctor Narcís Garolera) inclou *La ruta blava* en transcripció fidel del text autògraf original. Amb aquesta edició Garolera va esmenar les males lectures del manuscrit i, sobretot, les ultracorreccions lingüístiques que els correctors editorials van practicar en el text de Sagarra en l'edició pòstuma de 1964. Ara, doncs, el lector disposa d'una edició fidel —només amb una adaptació ortogràfica a la normativa fabriana— d'una obra a mig camí del reportatge periodístic i del llibre de viatges.

Cal fer, però, un esment molt particular d'experiències de la primera etapa periodística de Josep Maria de Sagarra, que eren prou allunyades de l'anomenat «periodisme decoratiu», segons Planes, o del «periodisme de divagació», segons que qualificava Pla el practicat en aquell temps d'acord amb l'estil lleuger, alat i imaginatiu d'aquells esbarts d'articulistes, cronistes i reporters forans, sobretot francesos, que influïren en la modernització de la premsa catalana.

Sagarra va introduir en el periodisme català uns registres de prosa intensesment descriptiva, vivament acolorida, plàstica, vigorosa i realista. Una prosa culta, intel·ligent, documentada, erudita, atenta a les novetats, i alhora emotiva, sensual i, en alguns instants, voluptuosa. Una prosa directa i clara, però alhora

farçada amb tota la saviesa enginyosa d'una retòrica ben païda. Les lliçons rebudes d'un mestre del prestigi d'Esteve Moreu, en el col·legi dels jesuïtes de Casp, li havien fet bon profit. Gràcies a aquesta prosa curiosament cuinada, els lectors dels «aperitius» i dels «Cafè, copa i puro» (títols dels seus cicles d'articles més populars) també podien fer cada diumenge la digestió raonada del plat fort en hipèrboles, metàfores, metonímies, sinèctokes i comparacions que Sagarra servia, amb guants blancs de la seva fluïdesa expressiva, en la safata del paper de premsa més brillant de l'època.

La periodística més característica del Josep Maria de Sagarra dels anys d'entreguerres —l'esplèndida periodística de les columnes setmanals a *Mirador*, principalment— tenia uns remarcables equivalents europeus, sobretot en la premsa francesa. Eren els anys dels relats de viatges de Paul Morand; dels grans reportatges d'Albert Londres; de la sèrie descarnada de Blaise Cendrars sobre la púrria de Marsella i dels viatges en el transsiberià (que inspirà a Carles Sentís el terme *transmiserià*); de les cròniques de Pierre Mac Orlan sobre les nits esqueixades d'Alemanya i Itàlia sota el feixisme; de les glosses de Maurice Dekobra sobre la fascinació dels *wagons-lits*, retaules vivents del cosmopolitisme; de la narració de Colette sobre el primer viatge del *Normandie* entre Le Havre i Nova York; dels articles de Francis Carco i Valery Larbaud, amarats d'una dèria constant pel pintoresc, la novetat i l'exotisme.

Tots aquests reporters i columnistes del moment, excepte Londres, eren alhora, com Sagarra, poetes o novel·listes. Josep Maria de Sagarra, a diferència de Josep Pla i de Carles Soldevila, també publicà novel·la i poesia en els diaris i revistes. L'any 1931, en un dels primers números del diari *L'Opinió*, sortí un capítol de la seva novel·la *All i salobre* que provocà un escàndol desmesurat. El fragment escollit, que duia el títol de «Les pedres de Girona», fou considerat per alguns sectors gironins com una ofensa a l'honorabilitat de les dones de la ciutat i de la comarca. I els seus poemes satírics inserits en les primeres edicions del setmanari *El Be Negre*, tot i ser anònims, el convertiren en un mite modern d'aquesta modalitat de la literatura humorística.

Aquestes foren, però, manifestacions escadusseres en el treball de Sagarra per a la premsa. El gruix de la seva millor obra periodística està integrat per dos corpus articulístics. Un primer és el conjunt d'articles dominicals publicats pel diari *La Publicitat* entre 1922 i 1929. En va recollir una quarantena al volum *Cafè, copa i puro* (1929). El segon corpus està integrat pel cicle de les columnes de «L'aperitiu», que sortiren en el setmanari *Mirador* entre 1929 i 1936. El mateix autor en va aplegar cent vuitanta-sis en l'edició —en dos volums— de l'any 1947.

Narcís Carolera en va fer una edició crítica per a l'*Obra completa* de Sagarra, publicada per Tres i Quatre, de València. Aquest treball filològic, aplicat al text de cada peça aparegut en aquell diari i aquella revista, es basà només en els reculls, selectius, que Sagarra va publicar en vida, obeint a criteris personals o editorials.

Garolera, però, va recollir tots els altres articles en dos volums publicats, el 2001 i el 2004, per Quaderns Crema. Un, titulat *L'ànima de les coses*, aplega prop de dos-cents articles que Sagarra havia deixat a les pàgines de *La Publicitat*, i l'altre, sota el títol d'*El perfum dels dies*, recull els cent vuitanta-cinc articles (la meitat, doncs, dels que l'escriptor hi va publicar) apareguts al setmanari *Mirador*, que Sagarra no va incloure en la selecció que va fer per a l'edició, en dos volums, de l'any 1947.

El to i els registres emprats en aquests escrits setmanals els va adaptar també a d'altres gèneres periodístics, com el reportatge, i també el gran reportatge presentat en forma de llibre. Un exemple reeixit de la primera modalitat esmentada és el seu treball sobre el món interior de les places de braus, que publicà en la revista *Imatges*, una molt efímera publicació que l'any 1930 dirigí Josep Maria Planes seguint el model del *Vu* francès. Pel que fa a la segona variant, la del gran reportatge, Sagarra va escriure a començaments dels anys quaranta un clàssic català del gènere, el llibre *La ruta blava*, un llarg relat, com he dit, sobre el viatge que va fer pel Pacífic des de finals del desembre del 1936 fins al juliol del 1937.

En els anys de la seva iniciació en l'ofici, Sagarra practicà una altra mena de periodisme més previsible i més radicalment professional —tot i que de singular qualitat— com a corresponsal del diari madrileny *El Sol* a Berlín entre 1920 i 1921. Les quaranta cròniques enviades al diari madrileny també han estat recollides pel doctor Narcís Garolera en un volum titulat *Cartas europeas* i publicat per Destino l'any 2001.

Berlín era aleshores la capital cultural d'Europa. La corresponsalia en aquella capital era, per aquesta raó i per unes altres, un banc de proves decisiu per als nous periodistes de l'època. A més de Josep Maria de Sagarra, exerciren com a corresponsals de premsa en el Berlín d'entreguerres periodistes tan extraordinaris com Joan Crexells, Eugeni Xammar i Josep Pla. Llorenç Villalonga, des de les planes de *Brisas*, la seva refinada revista mallorquina, no amagà tampoc la seva fascinació per aquell Berlín de l'exhibició i de les novetats, de la dèria de canvis i excessos, representat pel món de la pintora sàfica Renée Sintenis i els seus amics i amigues, habituals també en la Mallorca cosmopolita d'Eldorado i Trocadero dels anys trenta.

Josep Maria de Sagarra oferí també en el decenni dels anys vint un articulisme d'alta agitació cultural. En són uns exemples les peces memorables publicades a la primavera de 1925 sobre la crisi de la novel·la catalana. Foren uns articles que esperonaren que Carles Riba pronunciés a l'Ateneu Barcelonès la seva famosa conferència titulada «Una generació sense novel·la», un debat selecte però argumentalment abraonat que va remoure la consciència intel·lectual d'aquells anys expectants.

Durant els anys d'entreguerres les col·laboracions de Sagarra, a més de la seva aparició regular a *La Publicitat* i a *Mirador*, sortiren en diaris i revistes ben diverses: *Cuca Fera* (1917), *La Mainada* (1921), *La Branca*, de Balaguer (1924),

La Mà Trencada (1924), *La Nau dels Esports* (1929), *La Rambla de Catalunya* (1930), *L'Opinió* (1931), l'efímera *El 14 d'Abril* (1935) i les ja esmentades *Imatges* i *El Be Nègre* dels primers moments.

Després de la guerra Sagarra va tornar lentament al periodisme diari, conreat necessàriament en llengua castellana, i a les col·laboracions en català per a les grans revistes literàries de l'època: *Poesia* (1944), *Ariel* (1946), *El Pont* (1959). La seva primera col·laboració regular i d'àmplia difusió de la represa va sortir en el setmanari *Destino* el 15 de desembre del 1951. Era un article que duïa un títol ben significatiu: «Quince años después». A *Destino* va publicar els seus «Antepalcos» fins al 1961. Una selecció dels articles apareguts en aquella secció fou editada com a llibre, l'any 1959, per l'editorial de la revista, amb el títol de *Cola de gallo*.

Josep Maria de Sagarra també col·laborà en els dos diaris barcelonins més influents de la postguerra: *Diario de Barcelona* (entre 1951 i 1956) i *La Vanguardia* (des de 1957 fins que va morir, l'any 1961). És cert que el 13 d'abril de l'any 1954, Sagarra havia publicat a *La Vanguardia* un article titulat «Semana Santa», però fou el 19 de desembre del 1957 quan es va iniciar la seva col·laboració regular en el diari en publicar la peça que porta per títol «Cena y literatura».

A *La Vanguardia* publicà un dels textos més incisius de la seva periodística, l'article titulat «La burguesía catalana» (22 gener 1961), un model d'agudeses d'anàlisi i d'afinada ironia que deixà una empremta en la memòria col·lectiva, si més no de la gent inquieta. Per aquesta i altres raons figura en la meua antologia recent titulada *Crònica d'un país*.

En l'article «La burguesía catalana», publicat vuit mesos abans de la seva mort, Sagarra analitzà, amb lucidesa i claredat, l'evolució històrica de la classe dirigent ciutadana i féu una crítica, no exempta d'amargor, de les seves renúncies i abdicacions contemporànies. Una mostra representativa de la intensa recepció que va provocar aquell treball sagarrià és que, gairebé trenta anys després, el professor Ernest Lluch encara va recordar aquell text en una de les seves col·laboracions a *La Vanguardia*.

Deia Josep Maria Sagarra en aquest article del 1961:

Ahora yo veo una burguesía catalana que constituye una gran masa, más rica, más materialmente ambiciosa y arriesgada que la burguesía de mi mocedad; una burguesía que ha crecido desmesuradamente en las partes que constituyen su pecho, su abdomen y sus extremidades, pero que ha ido reduciendo y empobreciendo los espacios que corresponden al cerebro y al corazón.

En definitiva, Josep Maria de Sagarra fou un autor capaç de reeixir en les diverses dimensions de l'escriptura professional: poesia, teatre, traducció, novel·la, periodisme, memòries, assaig, literatura de viatges, divulgació amena.

També fou un periodista amb el talent extraordinari que excel·lí en els diversos registres de la crònica i l'articulisme. Reeixí en el periodisme literari

però també en l'argumentatiu. L'article ara esmentat, «La burgesia catalana», és un model d'exposició d'opinions revulsives i alhora profètiques si comparem el diagnòstic que feia de la burgesia catalana del 1961 amb el panorama actual, cinquanta anys després.

És probable que algú opini que Josep Maria de Sagarra no fou un periodista en el sentit estricte del terme. A diferència de Josep Pla i de Carles Soldevila, hom no identifica gaire Sagarra com a periodista. És molt probable que aquesta percepció del personatge provingui de criteris de freqüència, assiduïtat i, en definitiva, periodicitat. En els anys de maduresa professional, abans de la guerra, els seus treballs per a la premsa tenien certament una periodicitat setmanal. Carles Soldevila i Josep Pla publicaven, en canvi, cada dia. Les seves signatures sortien més sovint que no pas la de Sagarra.

És una simplificació massa primària, però, determinar el grau de professionalitat periodística d'un escriptor mitjançant un criteri exclusiu de quantitat. Per la seva capacitat comunicativa, i per la seva voluntat d'escriure de manera entenedora per a arribar a tots els públics, Sagarra era tant o més periodista que d'altres grans autors de la seva generació. Era sensible a tota mena de novetats i de notícies, tenia una curiositat universal, una erudició sòlida i selectiva, i comunicava les seves observacions de la realitat amb una precisió captivadora. Per totes aquestes raons, Josep Maria de Sagarra és un model rellevant en l'ensenyament del periodisme a les universitats catalanes.